



Overlegorgaan
Fysieke Leefomgeving

Overlegorgaan Fysieke Leefomgeving (OFL)

Rijnstraat 8
Den Haag
Postbus 20901
2500 EX Den Haag
www.overlegorgaanfysiekeleefomgeving.nl

Contactpersonen

Hanke Nijman
Secretaris OFL
M +31(0)6-82440761
hanke.nijman@overlegorgaanfysiekeleefomgeving.nl

Felix Wolf
Secretaris OFL
M +31(0)611254139
Felix.wolf@overlegorgaanfysiekeleefomgeving.nl

Datum
26 maart 2020

memo

Verslag en acties bijeenkomst
begeleidingsgroep OFL-Aardgasvrije wijken op
12 maart 2020.

Inleiding

Op 12 maart vond bijeenkomst 2020-1 van de Begeleidingsgroep Participatie en Aardgasvrije Wijken (verder: begeleidingsgroep) plaats. Dit memo beschrijft een samenvatting van de bijeenkomst en de belangrijkste actiepunten voor het vervolg.

OFL signalen en plannen 2020

Op basis van de activiteiten in 2019 is het OFL tot de volgende signalen gekomen:

- Eigendom: Wat zijn de mogelijkheden om afspraken te maken over lokaal eigendom bij het aardgasvrij maken van wijken, in verbinding met afspraken klimaatakkoord over grootschalige opwek op land?
- Samenhang: Het is druk op het gebied van participatie (RES, TVW, WUP, PAW). De samenhang is in participatieprocessen niet altijd duidelijk en verwarrend.
- Samenwerking: De manier van samenwerking tussen de systeemwereld en de leefwereld is divers. Het succes is afhankelijk van hoe goed betrokkenen zich in elkaar kunnen verplaatsen.
- Duurzaamheid van aardgasvrij: Mensen hebben vragen over de duurzaamheid van aardgasvrij. Bijvoorbeeld over de duurzaamheid van industriële restwarmte, of de overgang naar aardgas als duurzaam alternatief in andere landen.
- Empowerment: Willen en kunnen is nog (lang) geen dóen. Van bewoners die van het aardgas af willen, wordt gevraagd om een lange adem te hebben, vasthoudend te zijn en om te gaan met financiële en technische onzekerheden.

Het OFL hoort graag of deze signalen herkenbaar zijn voor de begeleidingsgroep. De volgende reacties kwamen naar voren.

- Maak onderscheid tussen eigendom en eigenaarschap. Financieel eigendom, zoals bij een wind- of zonnepark of buurtwarmtenet. En gevoeld eigenaarschap, maatschappelijk eigenaarschap. Daarbij gaat het over de vraag in hoeverre je je betrokken voelt en eigenaar van de opgave, los van of je financieel eigenaar bent. Het is de vraag hoe de variant van financieel eigendom kan bijdragen aan de transitie naar aardgasvrij. De context is anders dan bij opwek.
- De contouren van de nieuwe Warmtewet lijken het ingewikkeld te maken om lokaal eigendom te realiseren. Een deelnemer geeft aan dat initiatieven bij gemeenten in de wacht staan. Er leven onder enkele deelnemers vragen over beleid en wetgeving dat nu ontwikkeld wordt door de Rijksoverheid: biedt deze voldoende ruimte voor energiecoöperaties om een belangrijke rol in de warmtetransitie te kunnen spelen?

- Aardgasvrij is voor veel mensen een abstract onderwerp. Er wordt gesproken over mensen die willen en kunnen, maar hoe betrek je de mensen die iets anders aan hun hoofd hebben? Hiervoor is het nodig te verbinden aan andere sociaal-maatschappelijke opgaves.
- In een wijk spelen veel verschillende thema's die vragen om een integrale wijkoplossing. Dat gaat om verschillende ketens en afhankelijkheden. Deze lokale behoefte aan integraliteit kan op gespannen voet staan met landelijke sectorale kaders.
- Om andere mensen te bereiken wordt door een deelnemer voorgesteld om te werken via de sleutelfiguren in de wijk. Als je sleutelfiguren in de wijk kunt bereiken, kun je het proces versnellen. Die sleutelfiguren kennen namelijk de mensen en weten wat die willen doen.
- Er is een spanningsveld tussen participatie en complexiteit. Als je mensen niet meeneemt in de complexiteit, maak je ze te weinig eigenaar van het probleem. Maar als je mensen alleen bestookt met complexiteit, voelen ze zich niet meer empowered.
- Er zijn meer stappen dan willen en kunnen. Ook durven en doen. Een grote bottleneck zit tussen kunnen en doen. Het is complex, onduidelijk en we zijn onzeker, waar vind je durf?

Ervaringen delen: perspectief van gemeente en initiatiefnemer bij proeftuinaanvraag

In eerdere bijeenkomsten (2019) stonden perspectieven vanuit onderzoek, vanuit bewonersinitiatieven en van systeempartijen centraal. In deze vierde bijeenkomst worden proeftuinaanvragen vanuit twee perspectieven bekeken: vanuit een maatschappelijke initiatiefnemer en vanuit een gemeente.

Proeftuinaanvraag in Heeg

In 2011 hebben de bewoners van Heeg (ongeveer 900 huishoudens) in Friesland een visie op de toekomst gemaakt. Een van de onderwerpen daarin was energie. Op basis van de [Energimix Methode](#) is nagedacht over oplossingen om een duurzaam dorp te worden. Dat leidde tot de oprichting van de energie coöperatie Warm Heeg. Na het voorbeeld van het gebouw van de watersportvereniging willen zij het dorp verwarmen met warmte uit het water van het Heegermeer (aquathermie). Dit viel goed bij de inwoners. Een belangrijke voorwaarde is eigenaarschap van de inwoners, ze willen het geld binnen de gemeenschap houden.

De inwoners hebben in eerste instantie de gemeente buiten de deur gehouden om ruis te voorkomen. Later is Warm Heeg het gesprek aangegaan met de gemeente.

Langzamerhand is er een samenwerking gekomen met waterschap, provincie, gemeente (in de regierol) en Plaatselijk Belang, de dorpsvereniging waarvan 80% van de inwoners lid is. Er wordt ook gepraat met banken. In het doorlopen proces is gebleken hoe moeilijk het is om de systeemwereld (formele organisaties zoals overheden, banken) en een groep enthousiaste, bereidwillige, georganiseerde en durvende burgers tot elkaar te verhouden.



Proeftuinaanvraag gemeente Haarlemmermeer

De gemeente Haarlemmermeer bereidt een aanvraag voor een pilot Aardgasvrije Wijken voor in Rijssenhout, één van de dorpen binnen de gemeente. Bij inwoners van het dorp Rijssenhout heerst het beeld dat de gemeente dingen wil die zij als inwoner niet zien zitten. De ambitie is om dit vertrouwen op te bouwen met de pilot aardgasvrij. Het team is begonnen met een (letterlijke) marktverkenning. Aan mensen op de markt werd gevraagd wat ze vinden van hun dorp. Zo werd duidelijk wat de dorpsbewoners samenbrengt en dat er een groot gemeenschapsgevoel is. Medewerkers van de gemeente zijn nu vaak in het dorp, overdag én 's avonds. Het is belangrijk te laten zien dat de gemeente luistert en wat doet met wat mensen aandragen. De gemeente zoekt koppelkansen bij de zaken waar de dorpsbewoners zich het meest druk over maken. Dat zijn woningbouw, veiligheid en gezondheid. En de voorzieningen in het dorp, waaronder het dorpshuis. De gemeenteraad wil dat sluiten. Een voorbeeld van hoe de politieke wereld anders is dan de leefwereld in het dorp.

Spelers in dit project zijn 50 stakeholders en 15 gemeentelijke afdelingen. En er zijn de wensen van het dorp. Integraal werken is dus belangrijk. Alles moet in elkaar grijpen.

De gemeente moet meer contact en verbindingen maken met de gemeenschap.

Ze doet dat onder meer door betrokkenen in het dorp die het vertrouwen van de inwoners hebben, te koppelen aan de bewoners. En door samen te werken met de voetbal- of tennisverenigingen. Ongeveer 80% van de dorpsbewoners is lid van een van die verenigingen.

Reacties van de deelnemers op beide presentaties.

- Er zijn complimenten voor de manier waarop de gemeente Haarlemmermeer de aanpak en samenwerking met bewoners gestructureerd is. Met een klein groepje betrokken ambtenaren kun je veel voor elkaar krijgen.
- Het is belangrijk om te weten hoe de gemeenschap is georganiseerd. Om vervolgens van die dagelijkse werkelijkheid uit te gaan. Voorbeelden zijn het Plaatselijk Belang in Heeg, en de sportverenigingen en buurthuis in Rijssenhout.
- Het is belangrijk om initiatieven zoals Warm Heeg bij elkaar te brengen en hiervan te leren. Hierin wordt een rol gezien voor EnergieSamen en Buurtwarmte. De opgedane ervaring kan worden gebruikt om knelpunten tussen leef- en systeemwereld te kunnen oplossen.
- De transitie naar aardgasvrij is complexer dan grootschalige energie-opwek in lokaal eigendom. Er is meer systeemwereld, kennisachterstand en minder netwerk. Je hebt burgers nodig, het komt achter de voordeur. Je moet beginnen bij bewoners, anders gaat het niet lukken.
- Er worden ook verschillende andere voorbeelden uit Friesland aangehaald. Hier lijkt een gelijkwaardige samenwerking tussen ambtenaar en gemeenschap goed mogelijk te zijn. Als daar een match is, dan komt een initiatief verder.



Test zelfscan participatie

Het OFL heeft op basis van de inzichten uit 2019 een zelfscan participatie vormgegeven. Deze zelfscan is een instrument om te komen tot betekenisvollere participatie die bijdraagt aan de transitie naar aardgasvrije wijken. In deze bijeenkomst wordt dit instrument aan de hand van twee casussen voor het eerst getest. Doel hiervan is om te leren wat werkt, en tegelijkertijd twee casussen te verdiepen.

Wat houdt de zelfscan in?

De zelfscan is opgebouwd vanuit de participatieladder uit de Handreiking Aardgasvrije Wijken en de uitwerking van het begrip empowerment. Aan de participatieladder zijn de extra treden 0 (geen participatie) en 7 (eigendom) aan toegevoegd. Dit is gedaan op basis van de participatieladder vernieuwde stijl (West-England University, 2004)

Bij de zelfscan lopen deelnemers de volgende stappen door:

1. Korte introductie op de casus en belangrijkste betrokkenen
2. Op welke trede van de ladder wil de casushouder zelf invulling geven aan participatie?
3. Op welke trede van de ladder willen de belangrijkste betrokkenen staan?
4. Zijn deze betrokkenen ook in staat om invulling te geven aan de participatie op deze trede? (kunnen)
5. Op welke tredes van participatie is de casushouder in staat om invulling te geven aan participatie (kunnen)
6. Welke verschillen zien we tussen de verschillende posities op de ladder (willen en kunnen van casushouder en betrokkenen)? En wat kunnen we doen om dit dichterbij elkaar te brengen?

Het Willen en Kunnen is uitgewerkt in verschillende aspecten van empowerment. Op basis van kaartjes kijken deelnemers aan de break-outs allemaal naar verschillende aspecten. Voorbeelden zijn: vanuit de optiek impact (Ik wil het verschil kunnen maken en invloed hebben), zingeving (Ik geloof in wat ik doe, ik streef mijn idealen na), competenties, gemeenschapsgevoel of autonomie (Ik wil keuzes kunnen maken die bij mij passen, ik wil kunnen beslissen over wat ik doe). Vanuit verschillende optieken wordt gekeken op welke trede de casushouder en belangrijkste betrokkenen staan op de participatieladder. En waarom ze daar willen staan. En of ze dat kunnen waarmaken.

Casussen

In de break outs wordt gewerkt vanuit twee casussen.

- Casus Stadion-Schinkelbuurt: De stadion-Schinkelbuurt wordt ingebracht als casus door een maatschappelijk initiatiefnemer. De initiatiefnemer geeft aan dat de buurt een grote potentie heeft als het gaat om de energie-, klimaat- en warmtetransitie: het is een woon- en werkgebied met oudbouw en nieuwbouw. Er zijn grote bedrijven en kantoren gevestigd, scholen, bewoners in VVE's, huurwoningen en woonboten, etc. Bedrijven hebben al aangegeven aan de slag te gaan in hun eigen kantoren en kinderen zijn gestart vanuit scholen. In de beperkte tijd van de break-out wordt voor de zelfscan ingezoomd op de initiatiefnemer en de gemeente als belangrijkste betrokkene.



- Casus Rijssenhout: De casus is eerder plenair toegelicht. In de break-out wordt ingegaan op de gemeente en de dorpsbewoners als belangrijkste betrokkenen.

Vanwege de verkennende en onderzoekende setting zijn deze break-outs niet opgenomen in het verslag. Plenair zijn de uitkomsten teruggekoppeld.

Plenaire terugkoppeling

Er is tijdens de break-outs ingezoomd op een specifieke fase. Het OFL ziet dat de trede op de ladder per fase kan verschillen. De uitdaging is hoe we willen en kunnen bij elkaar krijgen, zodat we het met alle verschillende betrokkenen samen hebben over hoe we invulling geven aan de samenwerking in het aardgasvrij maken. De deelnemers geven de volgende reactie op deze test van de zelfscan:

- Het is een verfijning om na te denken over participatie. Je moet zo meer nadenken in welke onderdelen je kunt willen en kunnen. De perspectieven zetten aan het denken. De zelfscan geeft de mogelijkheid om een check te doen zonder de bewoners aan tafel.
- Het is goed om vanuit de verschillende rollen te kijken. Beide partijen hebben een doel en dat kan botsen. Het kan goed zijn om in een sessie met alle betrokkenen de doelen naast elkaar te leggen en dan gezamenlijk een doel te definiëren. Dus een open proces beginnen vanuit beide belangen.
- Verschillende afdelingen van een gemeente kunnen verschillende participatie-ambities hebben. De gebiedsmanager in de wijk kan daar anders over denken dan het team dat het moet realiseren of de politieke ambitie die er ligt. Dé gemeente bestaat niet.
- Het aantal betrokkenen is sterk afhankelijk van hoe bewoners zijn georganiseerd. Waar niets is georganiseerd, moet daarin geïnvesteerd worden. Anders kun je niet namens anderen spreken.
- De regels en systemen vanuit de representatieve democratie botsen soms met initiatiefnemers. Er zijn gevallen waar de buurt wat wil, maar de gemeente niet wil of kan.
- De keuze van een bepaalde trede kan in verschillende fases van het proces verschillend zijn. Er kan ook verschil zijn tussen wat mensen willen en wat ze kunnen.

Ontdekken in de praktijk

Om in de praktijk te ontdekken wat wel en niet werkt in participatie wil het OFL voor de begeleidingsgroep de volgende activiteiten organiseren:

- omgevingswandelingen in mei [NB: deze gaan niet door i.v.m. situatie COVID-19]
- werkbezoek aan maatschappelijk initiatief in september;
- een nader te bepalen activiteit in november.

Vanuit de begeleidingsgroep wordt aangegeven dat dit interessant kan zijn als er een maatschappelijk initiatief is en vandaaruit een vraag komt. Als je dan je knowhow kunt



inzetten, is dat fantastisch. Je moet niet zomaar binnen komen lopen met 'we komen u helpen'.

Het zou ook interessant zijn om de zelfscan participatie te doen met de mensen van de gemeente (wethouder, gebiedsmanager, hoofd Vastgoed, hoofd Financiën, jurist) die betrokken zijn bij participatie en welke voorwaarden.

Vervolgstappen en acties

Op basis van wat in de bijeenkomst aan de orde is geweest, pakt het OFL de volgende acties op:

- Het OFL werkt de signalen over eigendom en samenhang tussen verschillende participatieprocessen uit en neemt deze mee in communicatie met het programma Aardgasvrije Wijken.
- Het OFL rapporteert de komende tijd aan de minister BZK over het programma aardgasvrije wijken. Deze rapportage is gebaseerd op de activiteiten van OFL in 2019, die besproken zijn met de begeleidingsgroep. De rapportage wordt ter informatie met de deelnemers gedeeld.
- Het OFL gaat op zoek naar cases die kunnen worden behandeld tijdens de omgevingswandeling en het werkbezoek. [NB: vanwege COVID-19 wordt de planning hierop aangepast. Het OFL gaat er vooralsnog van uit dat deze activiteiten in de zomer/najaar voortgang kunnen vinden. Wanneer blijkt dat dit niet mogelijk is, wordt een andere invulling gezocht]
- Het OFL gaat het instrument zelfscan verder ontwikkelen om verdieping en verfijning tot stand te brengen.



Meer informatie over het OFL en Aardgasvrije wijken

Het >[Overlegorgaan Fysieke Leefomgeving \(OFL\)](#) brengt burgers, maatschappelijke organisaties, het bedrijfsleven en overheid bijeen om mee te denken over en te werken aan oplossingen voor complexe vraagstukken rond de inrichting van de fysieke leefomgeving.

Meer informatie over het OFL-project Aardgasvrije wijken, zoals analyses, rapporten en verslagen zijn te vinden op [de OFL-website](#).

